

# Un Premi Nobel controvertit

per Joan Ripoll

## UNA APROXIMACIÓ A L'OBRA DE CAMILO JOSÉ CELA

La concessió del Premi Nobel de Literatura a l'escriptor gal·lec Camilo José Cela ha despertat, com és natural, la deguda expectació. Per una banda, el fet que des de 1977, amb el poeta Vicente Aleixandre, el guardó no havia correspost a un autor espanyol; per l'altra, la considerable obra produïda per Cela, i, finalment, el caràcter histriònic de l'autor, han configurat unes aparences que han ultrapassat el terreny literari per envair el de la política, el sociològic i, fins i tot, el de l'anècdota personal.

### MOTIUS D'UN PREMI

No és pas un secret que la concessió del Nobel sol originar, cada any, confusions d'aquest ordre: l'Acadèmia Sueca, ultra els gustos literaris personals dels seus membres, ha d'atendre necessàriament consideracions polítiques i socials i gairebé diria que geogràfiques: cal repartir la distinció equitativament entre diversos països, ètnies i ideologies, i d'aquí ve que la seva atorgació origini els inevitables equívocs. Per si no n'hi hagués prou amb tot això, en el cas de Cela s'hi han ajuntat la seva actitud exhibicionista i els seus problemes familiars i sentimentals, cosa que ha propiciat que el gran públic es pronunciés a favor o en contra de l'autor, més enllà de les consideracions literàries.

Cal no oblidar que, al cap i a la fi, el premi es dona al conjunt d'una obra escrita i no pas al comportament del seu autor. La història de la literatura, d'Aristòfanes a Bernard Shaw -posem per cas- és plena d'equívocs d'aquesta mena: la confusió entre l'actitud de l'autor i el valor intrínsec de la seva obra; una vegada més, doncs, en el cas que ens ocupa, s'ha de separar una cosa de l'altra. Tractem de valorar l'obra, deixant de banda altres consideracions més pròpies de la premsa de masses.

En primer lloc s'ha de fer menció d'una cosa ben òbvia: Cela nascut el 1916, fa més de cinquanta anys que escriu i té al darrera seu una obra considerable, tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat, cosa aquesta extensiva als Nobel, que solen rebre el guardó en funció de la totalitat d'una obra prèviament reconeguda i prou celebrada; diguem que el Nobel no els descobreix ni els valora, en tot cas els consagra. Cela ha conreat la poesia, el conte, la novel·la, el llibre de viatges, l'assaig, el quadre de costums, fins i tot el teatre, i ha rebut el premi "per una prosa rica i intensa, que amb refrenada compassió configura una visió provocadora del desamparat èsser humà", segons l'inevitable to solemne i un xic rimbombant de l'acta de concessió: precisament, el que no se li pot discutir és que la seva prosa no sigui rica ni intensa, ni que amb aquesta prosa ens mostri "una visió provocadora" d'una humanitat esqueixada en la qual la persona es mostra víctima de la seva solitud i migradesa; visió provocadora -afegim- que pot formular-se de maneres diverses: ja sigui de forma estrictament realista, jocunda o metafòricament hipertròfica, segons siguin els recursos d'estil emprats en cada ocasió.

### CONFIGURACIÓ D'UN ESTIL

Recordem que Cela es donà a conèixer al gran públic l'any 1942 amb la seva primera novel·la, "La familia de Pascual Duarte", que, des de la perspectiva actual, s'ha de judicar sobretot en funció del context en que es produïa: a l'Espanya de la immediata postguerra, en una vida col·lectiva de misèria i en una literatura curulla de triumfalisme i "garcilanisme", és a dir, girada d'es-

quena a la realitat. L'impacte del "Pascual Duarte", la història d'un assassí rural ajusticiat, fou de tal ordre que donà forma a un estil després molt imitat, malgrat el rebuig de l'etiqueta pel propi Cela: el tremendisme. L'any 1948 publicà un altre llibre que també feu història: "Viaje a la Alcarria", fruit d'una peregrinació a peu per la regió castellana, que constitueix un quadre paisatgístic, de costums i de tipologia veritablement modèlic. Tres anys després, amb significatius problemes de censura, publica fora del país la seva primera gran obra: "La Colmena", una visió realista i alhora grotesca de la societat espanyola de la postguerra, en forma d'un mosaic que es desenvolupa al llarg de tres dies a l'entorn d'un cafè madrileny.

De mica en mica, es configura el món propi de Cela: per resumir-lo en poques paraules clau, un realisme irònic, grotesc, amb munió de personatges, que vincula per sempre més l'autor a una tradició específicament espanyola; em refereixo a la novel·la picaresca del Segle d'Or, a Quevedo, a Valle-Inclán, a Baroja... L'any 1953 és decisiu en la carrera literària de Cela: publica una novel·la experimental, poc valorada i avui oblidada, que marca una censura en la seva trajectòria; es tracta de "Mrs. Caldwell habla con su hijo", i no és pas perquè sí que per aquesta cinquena novel·la escriu un pròleg en el qual reflexiona sobre la seva obra anterior. En síntesi, diu que ha escrit cinc novel·les, a cadascuna de les quals correspon una tècnica diferent: "Pascual Duarte" és una novel·la lineal, en primera persona, que relata una vida; "Pabellón de reposo" és una novel·la engalzada, en primera persona, però que recull els punts de vista de cadascun dels personatges; el seu "Lazarillo..." és una novel·la calendari, també en primera persona; "La Colmena", en fi, és escrita en present històric, en tercera persona, i és com un rellotge, feta de petites peces que encaixen les unes amb les altres: novel·la sense heroi, exposa vides vulgars a través dels seus -diu qui els ha comptat- 346 personatges; "Mrs. Caldwell..." obre l'etapa experimental de l'autor: escrita en segona persona (el "tu"), és un llarg monòleg, dividit en apartats breus, d'una mare embogida pel record del seu fill mort.

L'any 1956 és ja l'any del reconeixement públic de Cela com a gran escriptor: és elegit membre de la Real Academia Española (als quaranta anys!) i, instal·lat a Mallorca -on la seva residència serà un focus de pelegrinatge constant- funda la revista literària "Papeles de Son Armadans", de vida llarga i fecunda. "La Colmena" i "Mrs. Caldwell..." configuren el món ja consolidat de l'autor: d'una banda, la profundització en els personatges i, en conseqüència, en les misèries humanes; d'altra banda, la profundització estilística i, en conseqüència, el repte de les formes literàries noves. D'aquí neixen les seves dues obres més experimentals i més discutides, i les que -sens dubte, més enllà de gustos personals- donen l'exponent màxim de la seva qualitat d'autor: "San Camilo 1936" (1969) i "Oficio de tinieblas 5" (1973).

### EXPERIÈNCIA I EXPERIMENTS

Si "La Colmena" era, segons l'autor, "un trozo de vida narrado paso a paso" i constituïa una "humilde sombra de la cotidiana, àspera, entrañable y dolorosa realidad", heus aquí que "San Camilo..." és la gran metàfora de la guerra civil espanyola, centrada en els dies del seu inici. Partint de la introspecció d'un jove de vint anys, es passa a una visió de les il·lusions, els vicis i els desenganys d'un poble mesocràtic abocat a una situació extrema;

redactada en segona persona i pràcticament sense signes de puntuació, és un llarguíssim monòleg que alterna la digressió personal i íntima amb l'epopeia tràgica col·lectiva: oscil·la, doncs, entre el retaule social de "La Colmena" i el monòleg interior de "Mrs. Caldwell...", tot desembocant en un cert tremendisme sexual que esdevé la metàfora esquinçada d'una situació tràgica i desesperada; l'obra conté realment una duresa expressiva notable, per tal com pretén ser un espill deformador d'una realitat que és per ella mateixa deformada.

Obra més experimental encara, "Oficio de tinieblas..." es pot considerar com la creació més difícil i discutible de l'autor; es tracta d'un extens text poemàtic en prosa, dividit en breus paràgrafs numerats, a la manera de versicles llargs, que l'autor anomena "mónadas", pels quals desfilen una sèrie de personatges abstractes tot trenant una mena de dansa del sexe i de la mort. Amor i mort, plaer i dolor, pretenen mostrar un quadre de misèria humana desesperada a través d'un estil surrealista tractat a la manera expressionista; l'estil, basat sobretot en el ritme de la paraula, apel·la de manera inconfusible al collage, on s'hi barreja l'escriptura automàtica, la gregueria o el proverbi moral. L'obra esdevé així una estranya confessió de l'autor, que ell anomena "la purga de mi corazón", darrera la qual glateix el món fantàstic i neguitejant del Bosco, de William Blake, de Lautréamont, de Delvaux...

És comprensible que el mateix Cela es veiés amb el repte de superar el sostre que s'havia marcat amb els seus experiments estilístics. Potser fou això el que el portà a esperar deu anys per escriure una altra novel·la, i val a dir que quan ho feu amb "Mazurca para dos muertos" (1983) aconseguí renovar-se cabalment, cosa que assolí per la via de la síntesi. "Mazurca..." és una història coral que narra un assassinat i la venjança posterior que se'n deriva, en un ambient opresor de barbàrie i violència; narrada, en unes transicions subtils, en primera i tercera persona, és una història sòrdida que discorre en terres gallegues sobre el fons de la guerra civil, si bé el temps novel·lístic és circular, pautat per la pluja i la boira que embolcalla el paisatge físic i anímic dels personatges. Novel·la de síntesi, escrita sàviament, en la qual es troben ecos de l'obra anterior de l'autor, de "Pascual Duarte" a "San Camilo...", passant per "La Colmena", sense deixar de ser, però, una novel·la original dotada d'una força estremidora.

### TESTIMONIATGE MORAL

Escriptor cabdal per sobre de tot, Cela és autor de moltes més obres i un singular creador de personatges, però creiem que amb aquestes cales a l'entorn de les seves principals novel·les s'hauran pogut esbossar les grans línies del seu estil. Caldria, però, fer referència al seu testimoni moral, perquè darrera les formes i els arguments l'autor manifesta el seu sentit de la vida; la literatura és, al cap i a la fi, un mitjà de comunicació privilegiat i és en aquest sentit que Cela es defineix, per exemple, al pròleg de l'extens llibre "Al servicio de algo" (1968), que recull articles i assaigs diversos i que ostenta un títol tan significatiu: "Escritor - diu- és sólo el hombre -según pienso- que siente la necesidad de decir algo y, precisamente, a alguien, y así lo hace por medio de la palabra escrita". Dir, efectivament, però què?: "A la literatura corresponde apoyar -afegirà després-, con la lanza de la palabra, a la razón, y resistir, con el escudo de la misma palabra, los embates de la fuerza que, tan sólo por serlo, exige que se le llame razonable".

Aquests serien, a grans trets, els motius ètics i estètics pels quals Camilo José Cela s'ha fet mereixedor -per sobre d'anècdotes i contingències- del Premi Nobel de Literatura de 1989.



Calvostran 90